

Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić

etnologija@zemaljskimuzej.ba

Građa o tradicijskoj bošnjačkoj nošnji srebreničkog kraja¹

Ovaj tekst o tradicijskoj bošnjačkoj nošnji iz okoline Bratunca i Srebrenice, rezultat je preliminarne istraživanja prilikom nekoliko kratkotrajnih susreta sa srebreničkim izbjeglicama, nastanjenim u Vogošći kod Sarajeva.

¹ Rad Ljiljane Hadžidedić pod naslovom Građa o tradicijskoj bošnjačkoj nošnji srebreničkog kraja donosi podatke o tradicionalnom odijevanju srebreničkog kraja uglavnom u prvoj polovini 20. stoljeća. S obzirom da je u prošlosti način odijevanja predstavljao jednu od osnovnih odrednica identiteta za određenu zajednicu ova građa je od izuzetne važnosti jer lokaliteti koji su spomenuti nisu dovoljno obrađeni pa tako i nemamo dovoljno podataka o nošnji srebreničkog kraja. Uz podatke o nošnji autorica bilježi i podatke o nekim običajima, što također predstavlja važnu građu za proučavanje prošlosti srebreničkog područja. Ljiljana Hadžidedić je u vrlo delikatnom trenutku pristupila prikupljanju građe a njeni kazivači su bili brojni stanovnici iz Istočne Bosne koji su protjerani i kao žrtve genocida neki od njih došli u Sarajevo. Prikupljanje građe bila je prva faza nerealiziranog projekta koji je trebao rezultirati naučnim radovima i rekonstrukcijom narodne nošnje koja već odavno ne postoji.

Rad donosi podatke koji su prikupljeni od kazivača, dakle podaci su izvorni i originalni, međutim ne prate ga objašnjenja u fusnotama, literatura, nisu navedena imena kazivača kao ni riječnik manje poznatih riječi, te ga donosimo (uz manje intervencije) kao građu na osnovu koje se može pokrenuti i realizirati projekat o tradicijskom životu u srebreničkom kraju. (op. ur. Lebib Džeko)

Sa željom da damo svoj skroman doprinos očuvanju tradicijske kulture tog stanovništva protjeranog iz svog zavičaja, folklorista i koreografa Reuf Ibrahimagić i ja napravili smo 1998. prijedlog projekta, kojim bi bila obuhvaćena istraživanja o nošnji, folklornoj tradiciji, kao i rekonstrukcija tradicijske nošnje, koje sada više nema (uz finansijske pokazatelje). Projektom bi se obuhvatila istraživanja u Vogošći i Tuzli. Nažalost, taj projekat nije prihvaćen tada, kao i naš drugi pokušaj, nekoliko godina kasnije.

Ovi podaci, čak i u ovom obimu, mislim da treba da budu zabilježeni kao mali doprinos poznavanju tradicijske nošnje ovog kraja.

Ključne riječi: nošnja, zavičaj, protjeran, Srebrenica, Vogošća

Kompletna odjeća zove se *haljine*, a pojedini dijelovi *haljinke*. Nošnja se sastoji od: *donje haljine* i *gornje haljine*.

Donje haljine izrađivale su se od *četena* (lana). Za izradu finijeg *beza* (domaće tanko platno) od *četena* upotrebljavao se poseban *četen jarik*. Starija nošnja (najstarija koja se pamti) od *četena* lijepo se otkla jer se mora *uhunjeriti* (urediti tj. do tridesetih godina 20-tog vijeka): posebno ako je za odjeću djevojke i momka. *Četen* se kiselio i na mraz iznosio. *Bez* od *četena* ili pamuka ukrašavao se i *šibama*. *Šiba* je *uzvod* sa obje strane - *uzvod* krojen i izveden malo debljim nitima. Za *gornje haljine* sirovina je domaće vuna. Sukno se tkalo u *četiri nita* i to za izradu šarvala, čakšira, gunjeva. U četiri nita tkali su se i pojasevi i to od tanko opredene vune. Od vune pletene su i čarape. Sukno se valjalo u stupama. Stupe za valjanje sukna bile su uz Drinu u selu Pirići. Za izradu opake *prešnjaka* koristila se neučinjena goveđa koža, kao i za izradu opute.

1. Muška nošnja

Osnovni dijelovi muške nošnje bili su: gaće, košulja, pojas, *đecerma*, gunj, kapa, čarape

i opanci. Gaće su bile široke sa dugim i širim nogavicama i dugim i širokim turom. Preko gaća nosila se košulja duga do koljena. Košulja je bila ravno krojena, široka sa klinima ispod rukava koji su joj davali širinu. Rukavi su bili dugi do članaka i široki (*od dva beza*). Na prsima košulja je bila rasječena, iza vrata i niz prsa se *oćenari* (fini porub). Oko 1930-te na košuljama se izrađuju jačice, širine oko dva prsta i pod vratom se kopčaju *puljkom* ili *sedefom* (bijelo malo sedefno dugme). Bogati momci su oblačili košulju na košulju. Oko struka opasivao se pojas (pas) širok i dug. Pojas je bio tkan u četiri niti od fine pređe (od meke i tanko predene vune), širine oko 30 cm. Navodi se da su ponekad pojasevi bili bijele boje, mada su u pravilu uvijek bili obojeni i to crvenom bojom. Preko pojasa stariji i ugledniji muškarci nosili su i *bensilah*. To je vrsta kožnog pojasa, sprijeda širokog, sa više pregrada u kojem su se nosile trud, kresivo, mašice, duvankesa itd. Bili su pretežno smeđe ili tamnije crvene boje nekad i šareni, po dnu okerani i nazubljeni. To su bili proizvodi majstora sarača, a kupovani su obično u Srebrenici na godišnjem vašaru na Lučindan (31.10.). Dio Srebrenice zvao se *Vašarište* i na tom mjestu održavali su se vašari, na koje su trgovci donosili razne proizvode, pa i *bensilahe*.

Na donjem dijelu tijela, zimi, a i kada se ide dalje od kuće nosile su se šarvale i čakšire od sukna koje se bojilo u *čivitu* (plavi pigment) i koje je bilo tamnoplave boje koje je skoro prelazilo u zelenkasti ton. To su bile *čivitli šarvale*. *Čivitli šarvale* su najstarije koje se pamte. Bile su široke, sa širokim turom, nogavice su prekrivale samo koljeno. Ispod koljena, do gležnja, su nosili *tozluke*, od sukna iste boje kao što su i šarvale. Na šavovima i po rubu nogavica bile su našivene *šibe* od crvenog vunenog gajtana.

Vjerovatno posljednji čovjek koji je nosio takve šarvale živio je u selu Babuljice kod Milčevića (oko 1930-te godine). Gajtani se nisu našivali na *tozluke*, koji su se pozadi kopčali *kovčama*. Na šarvalama bili su razrezi oko džepova ukrašeni sa po 2-3 gajtana, a pri dnu razreza završetak gajtana u vidu spirale. Od šarvala nešto su novije čakšire. Čakšire su se također izrađivale od sukna tkanog u četiri niti pa valjanog takođe *čivitli boje*. Čakšire su bile široke, sa širokim i dugim turom, sa nogavicama dugim do gležnja koje su pri dnu bile malo rasječene i kopčale se sa unutrašnje strane *kovčama*. Na čakširama se nisu našivale *šibe*. Bile su ukrašene jedino našivenim gajtanima oko džepova (2-3 reda gajtana) i pri dnu *krug* spiralno uvijeni gajtan. Na momačkim čakširama uz džepove ostavljao se otvor, tako da su oni od jednog do drugog džepa provalačili vezeni peškir *nakićeni peškir* čiji su krajevi sa resama visili sa strana.

Bogatiji i ugledniji muškarci nosili su još i čakšire od debljeg crnog atlasa, (deblja pamučna tkanina sa sjajem) sasvim istog kroja kao i čakšire od sukna samo što su bile još postavljene bijelim platnom (kao botana). Navodno, čakšire od atlasa nisu nošene u selima koja gravitiraju Bratuncu dok su nošene u selima oko Srebrenice.

Na nogama nošene su čarape od vune pletene na pet igala. Dijelovi čarapa su *priglavak* i *ogrljak*. Muške čarape su uvijek bile pletene od bijele vune. *Ogrljak* kao i *priglavak* bili su pleteni, glat, ravno, a tek 30-tih godina grlić čarape bio je pleten, *na redak* tj., jedna (petlja) *pravo*, jedna *krivo* ili dvije *pravo*, dvije *krivo*. Nekada su stariji *ljudi* (muškarci) pleli čarape.

Preko čarapa nošeni su *obojci* (komadi vunene tkanine), opanci *prešnjaci* od prijesne goveđe kože. Na gornjem dijelu opanka prepletena je *oputa*, spojena samo jednom

oputom (prepletene uzane kožne trake) kroz sredinu, sa malim kljunom. Prije Drugog svjetskog rata počeli da se nose i *činjenice* opanci. Kupovani kod opančara. Oni su imali malo veći kljun, a slično prešnjacima. U modi su bili i *kundur* opanci sa malom potpeticom a gornji dio bio je iz jednog komada. Najbogatiji su kupovali na vašaru i *visočke* opanke. Poslije Drugog svjetskog rata počeli su da se nose i opanci *gumari*. Bilo ih je dvije vrste - *batinovci* po *Bati* i *piroćanci*. Smatrali su boljim i kvalitetnijim opanke *batinovce*. Pored njih nošeni su i opanci domaće proizvodnje zv. *točkari* izrađeni od automobilskih guma. Iza Drugog svjetskog rata ušle su u modu i duboke cipele, posebno kod momaka. Nakon Drugog svjetskog rata muškarci su nosili i duboke gumene čizme.

Na gornjem dijelu tijela nošena je *dečerma* ili *čerma*. To je bio haljetak bez rukava, dužine malo ispod struka od industrijski proizvedene tanke tkanine. To je bio pretežno atlas crne boje. Ponekad i šarena tkanina, (kao *čit*) tamnijih boja sa sitnim šarama. *Dečerma* je bila krojena uz vrat sa sasvim uzanom jačicom (oko 1cm). Bilo ih je dvije vrste na preklapanje (rijetko) i ravno krojena, kopčane na prsima ispod vrata. Rubovi niz prsa, oko jačice i rukava, optočeni su sa našivenim jednim crnim gajtanom – da se sakrije porub (*oćenari se dečerma*). Obično je bila postavljena bijelom *botanom*. Ispod ruke, zadjenut za *dečermu*, maladoženja je nosio vezeni peškir. *Fermen* (haljetak bez rukava, dug do struka, sprijeda otvoren), od čohe nosili su bogati, (*čenar* od gajtana okolo).

Zimi se nosio preko *dečerme* gunj od crnog sukna bojenog u *karaboji*. Sukno je također bilo tkano u četiri niti pa valjano. Gunjevi su bili ravno krojeni, sprijeda otvoreni, dugi do struka. Ukrašavali su se crvenim gajtanom samo sa nekoliko redova. Momci su nosili (samo imućniji) *sarajevske*

gunjeve. To su bili gunjevi koje su izrađivali sarajevski majstori abadžije, a kupovani su na vašaru u Srebrenici. *Sarajevski gunjevi* bili su istog kroja, a bili su bogato ukrašeni sa više redova crvenog gajtana i sa ukrasima od spiralno savijenog gajtana, na sredini prsa sa obje strane (*ruže* crvene boje, okrugli ukrasi sa kićankom). Poslije Drugog svjetskog rata u modu su mjesto gunjeva ušli kaputi. Kaputi su bili krojeni također od crnog valjanog sukna ili od crnog *šajka* (vrsta kupovnog sukna), dugi do kukova, sa reverima i našivenim džepovima, bez postave. U Ljuboviji su se kupovali gotovi kaputi. Za zaštitu od kiše služila je vreća od *kostrijeti* koja se previje u vidu kapuljače.

U posjedu pojedinih imućnijih porodica bliže Bratuncu i Srebrenici bilo je i *crvenih kabanica*. To je vrsta pelerine-ogrtača zvonastog oblika sa kapuljačom i prorezima za ruke. Po rubovima i oko proreza bili su našiveni crni vuneni gajtani. *Crvena kabanica* davno je iščezla iz upotrebe i iz sjećanja nekih starijih kazivača. *Crvenom kabanicom* ogrtao se ugledni domaćin kad ide na konju na neku svečanost, a kabanicom su se ogrtale i mlade kad ih svatovi vode na konju. Pamti se da se nekad brijala kosa.

Preko ljeta, nosila se na glavi kapa u vidu *čulaha*, opletena od bijelog pamuka. Izgleda da su nekad davno muškarci nosili i *bijeje čulahove* od sukna i dokle sežu sjećanja starijih kazivača. Koliko se zna *čulahe* su nosili još muškarci u Snagovu i Pobuđu, na granici prema Glogovi i u selu Luke. Inače uobičajena kapa, bila je fes. Momci su posebno nosili fes sa kićankom od crne svile. Oko fesa, momci i mlađi oženjeni muškarci, nosili su omotan vezeni peškir, pa su sa strane *rese ispušćene*. To se nazivalo *poša*. Crveni pojasevi također su nošeni kao *poše*, omotani oko fesa i nosili su ih uglavnom stariji muškarci (već od 55-te ili 60-te godine života).

Poslije Drugog svjetskog rata počele su da se nose beretke (*kapa bera*), a neki mlađi i kačkete. Mlađe osobe nosile su fesove jarko crvene boje, a stariji ljudi *kahvaji* boje.

2. Ženska nošnja

Osnovni dijelovi ženske odjeće bili su gaće i košulja. Košulja se još nazivala *haljina*, a nošena je preko gaća tj. preko *unutarnje odjeće*. Do tijela nošene su gaće zvane *čiftijane*. Gaće su bile izrađene od debljeg platna od četena, sa širokim turom. Nogavice su bile posebno našivene od čita (tanja pamučna šarena tkanina) raznih boja, široke i pri dnu nabrane. Pretežno su bile crvene boje sa sitnim mustrama. Tanke gaće *čiftijane* nosile su djevojke (*cure*), a djelimično i mlade žene. Inače, nogavice od gaća tkale su se i u *kafaz*, tj. motivi su bili kvadratični. *Kafaz* je bio u istoj boji, a ponekad su niti za *kafaz* bile bojene u karaboji, za odjeću starijih žena. Koliko se zna, zadnja *cura koja je nosila čiftijaneta na kafaz* (na kocke) živjela je na Osmaćama. Preko gaća nošena je duga košulja, duga skoro do gležnja, ali ispod nje ipak su se vidjela *čiftijaneta* (polovina). Košulju su nazivali i *haljina*. Košulja je bila ravno krojena sa klinima ispod rukava, koji su joj davali širinu. Oko vrata je bio na prsima duži razrez, a u novijoj fazi bile su oko vrata i *posuvraćene jake*, tj. dvostruke ne kao uzane jačice. Uglavnom su košulje bile od *četenvog platna*. Za košulje platno je bilo otkano od finijih tanjih niti, a sa strane u tkanju su bile *šibe*, iste boje, samo od debljih niti. Košulje za djevojke i udate žene razlikovale su se u načinu ukrašavanja. Naime, djevojačke košulje bile su vezene, ili je platno bilo *pirlitano* (utkane šare) sa raznobojnim *fulom*. To se zvalo *šara na stranu* i smatralo se manje vrijednim od veza. Djevojačke košulje bile su uglavnom vezene. Razrez na

prsima bio je sitnim bodom ukrašen i to se zvalo *rešmeta*. Po rubu rukava bio je ukrašen rub sitnim bodom, zv. *tedelj*. Inače, košulje su bile bogato vezene: na poprsju, pa sve do donjeg ruba košulje, niz rukave počev od ramena pa sve do ruba, i pozadi, od struka naniže. Sa zadnje strane košulje bio je isti vez kao i na prednjoj strani i rukavima (boje i motivi). Vezlo se raznobojnim pamukom (*ful*), osnovne boje bile su crvena, zelena, *kahvena*, ponekad malo i crne, a također i *šećerli boje* (intenzivna ružičasta). Motivi su uglavnom bili biljni (grančice i cvjetovi). Djevojčice su nosile košulje bez ikakvog veza. Već od 12-te godine djevojčice nisu nikad same mogle ići, čak ni na vodu, uvijek je morala biti pratnja ili više djece, neko stariji, ili manji dječak. Već oko 14-15 godine djevojčica se *zacurila* i tada počinje da nosi vezenu košulju.

Mlada koja u svom ruhu donese vezene košulje nosi ih po kući dok se ne poderu, inače, kao udata žena, javno ne smije nositi košulju sa vezom. To bi bila velika sramota za kuću.

Koliko se zna, dimije su prvo počele da nose udate žene, nije ih nosila nijedna cura. Negdje pred Drugi svjetski rat u ovom kraju počele su da se nose dimije, i postepeno počele su da ih nose i djevojke. Za dimije kupovao se *čit* sa sitnim šarama i to pretežno *kahvaji* boje. Za mlađe žene i djevojke bile su *otvorenije boje* (življe). Djevojke su nosile uglavnom crvene boje. Za dimije, bogatije žene, i bliže Bratuncu i Srebrenici kupovale su i *lahuri* (vunena tkanina) i *rašu* (vrsta atlasa). Bilo je i nekoliko bogatih žena koje su nosile u svečanim prilikama i dimije od kadife.

Dimije su krojene sa *tozlucima*. *Tozlucima* su se nazivali našiveni dijelovi nogavica od različitog materijala i ti *tozluci* nisu se ni vidjeli ispod dimija. Tur je bio malo ukrojen.

Dimije su se nosile preko gaća i duge košulje koja se *utrpavala* u dimije. Inače, tzv. *kat haljina* (dimije i bluza od istog materijala) od čita počele su da nose pred ovaj rat. Preko košulje opasivale su se dvije vrste pojasa. Djevojke su nosile *mukadem* to je velika kvadratnog oblika marama od kašmira, sa cvijetnim motivima i dugim resama. *Mukadem* se previje dijagonalno, uvrne, veže i sprijeda vise krajevi sa resama. Udate žene su nosile *aspurliju*. To je vrsta četvrtaste marame, otkane u četiri niti od tanke vune, crvene boje i vezen na isti način kao i djevojački *mukadem*.

Djevojke su još nosile zadjenut za pojas i vezeni peškir, nosile su ga i preko ruke kad idu na teferić ili na svadbu. Peškir je služio kao ukras, a također i za to, kad u kolu igra do momka, da svako drži u ruci jedan kraj peškira (da im se ruke ne dodiruju). Na nogama nošene su vunene čarape pletene na pet igala, od bijele i crvene vune. Početak čarape je crven, zatim peta je crvena, kao i vrh prsta. Što se tiče ostale obuće, bila je ista kao i kod muškaraca. Samo neke imućne žene, za odlazak van kuće negdje dalje, pamti se da su imale *jemenije* i žute čizme. To je bilo prije Prvog svjetskog rata. *Jemenija* to je obuća preuzeta direktno iz grada. Ima čvrst đon, to je vrsta plitke cipele sa vrhom malo savijenim na gore.

Na gornjem dijelu tijela nošena je *dečerma* ili *čerma*. To je vrsta jelečića bez rukava. Ona je imala više dekorativni karakter jer je bila uzana, kratka, donji rub je bio iznad grudi, i kopčala se iznad grudi. *Dečerma* se šila od čita, obično šarenog, postavljena je bila bijelim platnom, a po rubovima ukrašena uzanom kupovnom bijelom čipkom zv. *tenta*.

Preko *dečerme*, zimi se nosila *bunda*. To je bio haljetak sa dugim rukavima malo duži od struka, sa jednorednim kopčanjem.

Bunda je bila domaće proizvodnje. Pravila se od jednobojnog čita, za starije žene *kahvaji* boje, za mlađe zagasito crvene boje. Bunda je bila *naložena* pamukom ili *kučinom* (postavljena) i prošivena kao jorgan na kvadratu. Imućnije žene za bundu upotrebljavale su tkaninu *malo tvrđu* od čita, kao neki mekani štofić.

Djevojke i mlade nekada su nosile na glavi *tepeluk*. To je bila mala kapica, iznad čela, sa trakom ispod pletenica. Inače, djevojke su kosu plele u dvije pletenice, puštene niz leđa. Na *tepeluk* s prijeda, našivali su se novčići. Bogata djevojka na sredini *tepeluka* nosila je našiven jedan zlatni dukat - *mahmudiju*. Siromašnije su nosile našivenih 5-6 komada sitnih novčića koji su bili imitacija dukata, zvanih *leftić*. Preko tepeluka vezivala se tanka šamija, previjena dijagonalno, krajevi (*pera*) se ukrste i ispod pletenica vežu na tjemenu. *Tepeluk* je izobičajan prije 50-tak godina.

Djevojke sa tanjom kosom, da bi podebljale pletenice nosile su *uplitnjake* od *fula* (pamuka). Inače, na uplitnjake su se stavljali i lančići sa privjescima i razne *đinđuhe* (perlice, bobci). Nosile su se i *školjke* ili *pužići* kupljeni od Cigana za *urok*. Udate žene omotavale su pletenice oko glave. Djevojke i mlade nosile su na glavi i *mukadem* šal prebačen preko tanke šamije. Presavijao se dijagonalno, oba kraja visila su niz prsa, a cijeli ugao pozadi. Djevojčice su nosile male marame *faculje* crvene sa sitnim grančicama. Udata žena mogla je staviti na glavu *mukadem* samo kada je kakav *mevlud* ili *tehvid*. Udate žene razlikovale su se po oglavlju od djevojaka na prvi pogled kad su bile van kuće. Udate žene nosile su *havliju* a djevojke *bošču*. *Havlija* je bila velika marama od domaćeg platna, sa uzvodom od *fula* (pamuka), bijele boje. Sastavljena je bila iz *dvije pole*. *Bošča* je bila također velika marama,

nešto manja od *havlije*, od domaćeg platna, tkanog u *kafaz* sa crvenim fulom. Mlade su na glavi, kad ih vode svatovi nosile i *duvak*. To je bila marama od prozirne crvene ili ružičaste tkanine. Vjerovalo se da mlada ne smije ići ako nema *duvak* na glavi, jer će taj kraj ili selo pobiti *grad ili led*.

Uobičajeni djevojački nakit bile su ogrlice zv. *đinđuhe* ili *đerdani*. Na rukama su nosile narukvice i to dvije vrste: *belenzuci* i *halhale*. *Belenzuci* su bili narukvice sa *kovčama ili pavtom* i od više paralelnih lančića. *Halhale* su bile uže narukvice sastavljene iz dva dijela, kopčale su se *iglom*. Mlade iz bogatih kuća nosile su i pojas sa *pavtama* u obliku badema. Prsten su nosile udate žene.

Mala djeca (oba pola) nosila su samo košuljice bez gaća (*dok ne saznaju za se*) a zimi su im oblačili i gaće. Već od četvrte-pete godine obavezno su nosili pojas od bilo čega: pređa, kanafa ili bilo čega, bitno je da su opasana, jer ako su bez poajasa onda će *na-graisati* (nastradati).

Izvor:

Dokumentacija Odjeljenja za etnologiju
Zemaljskog muzeja BiH: terenska građa i
ostavština Ljiljane Beljkašić-Hadžidedić.²

² Rukopis u nastajanju objavljuje se nakon smrti Ljiljane Beljkašić-Hadžidedić i ustupljen je ljubaznošću dokumentaristice Merdine Tekić kao i porodice Hadžidedić.